

Boshlang'ich sinf ingliz tili ta'limi jarayonida o'quvchilarning funksional savodxonligini shakllantirishning pedagogik-psixologik asoslari

Turdaliyeva Qizlarxon Ilhomjon qizi

Namangan Davlat Universiteti II-bosqich tayanch doktoranti

Gmail: qizlarxon_77@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada boshlang'ich sinfda ingliz tili ta'limi jarayonida o'quvchilarning funksional savodxonligini shakllantirishning pedagogik-psixologik asoslari yoritilgan. Tadqiqot davomida funksional savodxonlik tushunchasining mohiyati, uning boshlang'ich ta'lim bosqichidagi ahamiyati hamda xorijiy til o'qitish kontekstida shakllanish mexanizmlari tahlil qilingan. Shuningdek, o'quvchilarning yosh xususiyatlari, psixologik tayyorgarligi va nutqiy rivojlanish bosqichlari inobatga olingan holda, funksional savodxonlikni rivojlantirishda samarali metodik yondashuvlar, motivatsion omillar va kommunikativ faoliyat turlarining o'rnini asoslab berilgan. Maqolada zamonaviy ta'lim texnologiyalari, ayniqsa, interaktiv va kontekstual yondashuvlarning qo'llanishi orqali funksional savodxonlikni shakllantirish bo'yicha pedagogik tavsiyalar ham ishlab chiqilgan. Natijada, boshlang'ich sinf o'quvchilarida ingliz tilini faqat grammatik bilim sifatida emas, balki amaliy muloqot vositasi sifatida qo'llash ko'nikmasini shakllantirishga qaratilgan ilmiy asoslangan yondashuv taklif etiladi.

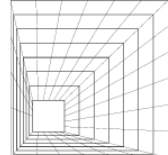
Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, ingliz tili, funksional savodxonlik, pedagogik asoslar, psixologik yondashuv, metodik tamoyillar, kommunikativ kompetensiya, kontekstual o'qitish, o'quvchilar faoliyati, zamonaviy ta'lim texnologiyalari.

Kirish

XXI asrda insonning funksional savodxonligi – ya'ni turli hayotiy vaziyatlarda o'z bilim va ko'nikmalarini amaliyotda qo'llay olish salohiyati – har qanday fanni o'qitishda ustuvor yo'nalish sifatida namoyon bo'lmoqda. Ayniqsa, ingliz tilini boshlang'ich sinf o'quvchilariga o'rgatishda, bu ko'nikmani shakllantirish o'quvchilarni til muhitiga moslashtirish, real kommunikatsiya qilishga tayyorlash va o'z fikrini ifoda etish imkonini beruvchi asosiy pedagogik maqsadlardan biridir. Shuning uchun ham ta'lim jarayonini faqat nazariy bilimlar bilan emas, balki amaliy faoliyat, muloqot va kontekstli topshiriqlar orqali boyitish zarurati dolzarb masalaga aylanmoqda.

Bugungi kunda rivojlangan mamlakatlar, xususan AQSh, Buyuk Britaniya, Kanada, Janubiy Koreya va Singapur ta'lim tizimlarida boshlang'ich bosqichdayoq o'quvchilarning funksional savodxonligini shakllantirish bo'yicha kompleks dasturlar joriy etilgan. Xorijiy tillarni o'qitishda CLIL (Content and Language Integrated Learning), task-based learning (vazifalarga asoslangan ta'lim) va communicative approach (kommunikativ yondashuv) singari metodlar orqali bolalarda tildan real hayotiy vaziyatlarda foydalanish kompetensiyasi shakllantirilmoqda. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, yosh o'quvchilarda aynan kontekstual, muloqotga asoslangan yondashuvlar funksional savodxonlikka olib keladi.

O'zbekiston Respublikasida ham maktabgacha va boshlang'ich ta'lim bosqichlarida ingliz tilini erta o'qitish yo'lga qo'yilgan bo'lib, bu yo'nalishda tub islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan, davlatimiz tomonidan qabul qilingan "2022–2026-yillarda xalq ta'limini rivojlantirish strategiyasi"da boshlang'ich sinf o'quvchilarining funksional savodxonligini shakllantirishga alohida e'tibor qaratilgan. Ammo amaliyotda ko'plab boshlang'ich sinf o'qituvchilari grammatik qoidalarini o'rgatishga urg'u berib, tilni muloqot

vositasi sifatida o'rgatishga yetarlicha e'tibor qaratmayapti. Bu esa funksional savodxonlik darajasining pastligiga olib kelmoqda. Shu bois, bu jarayonni pedagogik-psixologik yondashuvlar asosida ilmiy asoslash dolzarbdir.

Yuqorida qayd etilganidek, zamonaviy ta'limda funksional savodxonlikning shakllanishi har qanday fan, ayniqsa, xorijiy til o'qitishda markaziy masalalardan biridir. Xalqaro tajriba bu borada ilg'or metod va texnologiyalarni taklif etsa, O'zbekiston ta'lim tizimi ularni milliy kontekstda moslashtirish bosqichida turibdi. Aynan shu nuqtada, ingliz tilini boshlang'ich sinfda o'qitish jarayonida o'quvchilarning psixologik tayyorgarligi, yosh xususiyatlari va metodik yondashuvlar uyg'unligi asosida funksional savodxonlikni shakllantirishning ilmiy asoslarini ishlab chiqish muhim hisoblanadi. Bu nafaqat o'quvchilarning til o'rganishdagi motivatsiyasini oshiradi, balki ularni mustaqil, faol va zamon talablariga mos shaxs sifatida shakllantirishga xizmat qiladi.

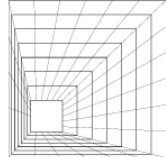
Funksional savodxonlik – bu o'quvchining hayotiy ehtiyojlariga mos ravishda til orqali muloqot qilish, axborotni qabul qilish, tahlil qilish va ifoda etish qobiliyatidir. Boshlang'ich ta'limda bu ko'nikmalarni shakllantirish jarayoni o'quvchilarning yosh xususiyatlari, shaxsiy tajribasi va tafakkur shakllari bilan bevosita bog'liq. O'quvchilar konkret-obrazli tafakkurga ega bo'lishgani sababli, o'yinlar, ko'rgazmali vositalar, hissiy va faoliyatga asoslangan metodlar (dialoglar, rolli o'yinlar, qisqa hikoyalar) orqali ta'lim berish ularning psixologik rivojlanishiga mos keladi. Shu bilan birga, kommunikativ va integrativ metodlar orqali ingliz tili nafaqat lingvistik bilim, balki boshqa fanlar va real hayotiy faoliyat bilan uzviy bog'langan vosita sifatida qo'llaniladi. Bu esa o'quvchining funksional til savodxonligini tabiiy ravishda shakllantirishga xizmat qiladi.

O'zbekiston ta'lim tizimida ingliz tilini erta bosqichda o'qitish bo'yicha islohotlar olib borilayotgan bo'lsa-da, hali amaliy metodik jihatdan funksional savodxonlikni shakllantirish bo'yicha izchil tizim mavjud emas. Darslar ko'proq grammatik bilim va testga yo'naltirilgani sababli, o'quvchilar real kommunikativ vaziyatlarda tildan foydalana olishda qiynalishadi. Shu bois, o'qituvchilarga zamonaviy yondashuvlar asosida metodik yordam ko'rsatish, multimediya vositalari (Kahoot, Quizlet, LearningApps) yordamida interaktiv muhit yaratish, til o'rganishni hayotga bog'lovchi vazifaviy mashg'ulotlar tashkil etish dolzarb hisoblanadi. Bu texnologik va innovatsion yondashuvlar o'quvchilarni faol ishtirok etishga undaydi va ularning mustaqil fikrlash, muloqot va tahlil qilish kompetensiyalarini rivojlantiradi.

1-jadval

Boshlang'ich sinfda funksional savodxonlikni shakllantirish omillari

Tahliliy omillar	Ta'rifi	Amalga oshirish vositalari
Psixologik yondashuv	O'quvchilarning yosh xususiyatlari va qiziqishlariga mos metod tanlash	Ko'rgazmali vositalar, o'yinlar, rolli mashqlar
Pedagogik metodlar	Tilni kommunikativ vosita sifatida o'rgatish	Integrativ yondashuv, muloqotli topshiriqlar
Texnologik qo'llab-quvvatlash	Dars jarayonida AKTdan foydalanish orqali interaktivlikni oshirish	Quizlet, Kahoot, LearningApps, videodarslar
Milliy ta'lim tizimi imkoniyatlari	Darsliklar, metodik qo'llanmalar, islohotlar	Yangilangan o'quv dasturlari, pedagogik tayyorgarlik

Funksional savodxonlikni baholash	Til vositasida axborotni tushunish, tahlil qilish va ifoda etish kompetensiyasi	Situatsion vazifalar, loyiha ishlari, muloqotli testlar
-----------------------------------	---	---

Yuqoridagi jadval boshlang'ich sinf o'quvchilarining ingliz tili ta'limida funksional savodxonligini shakllantirish jarayonida ishtirok etuvchi asosiy omillarni ko'rsatadi. Birinchi omil – psixologik yondashuv – bu yosh o'quvchilarning idrok etish, fikrlash va axborotni qabul qilishdagi psixologik xususiyatlarini hisobga olishni anglatadi. Ayniqsa, obrazli idrok va faol harakatlar orqali o'rganishga moyillik ularning til o'rganish jarayonida didaktik o'yinlar, interaktiv topshiriqlar va vizual vositalardan foydalanishni zarur qiladi.

Pedagogik metodlar omili esa funksional savodxonlikning til orqali fikr bildirish, muloqotga kirishish, axborotni qayta ishlash kabi faol amaliy jihatlariga urg'u beradi. Shunday yondashuvlar orqali o'quvchilarda tilga nisbatan real hayotiy ehtiyoj paydo bo'ladi va bu savodxonlikning chuqurlashuviga olib keladi. Shuningdek, integrativ va kommunikativ metodlar orqali fanlararo bog'liqlik vujudga keladi va tilga soddalashtirilgan, ammo mazmunli yondashuv qo'llaniladi.

Keyingi omil – texnologik qo'llab-quvvatlash, bugungi kunda o'quvchilarning motivatsiyasini oshirishda muhim vositadir. Raqamli platformalar (Kahoot, Quizlet, LearningApps) orqali darsni interaktiv tarzda tashkil etish, bolalarning e'tiborini saqlab qolish, ularni faol o'rganishga undash imkonini beradi. Bu vositalar o'qituvchining yukini yengillashtiribgina qolmay, o'quvchilarda mustaqil o'rganish ko'nikmalarini shakllantiradi.

Shuningdek, jadvalda ko'rsatilgan milliy ta'lim tizimi imkoniyatlari – bu mavjud darsliklar, standartlar va hukumat tomonidan yo'lga qo'yilgan islohotlar asosida mazkur jarayonni metodik va nazariy asos bilan ta'minlashga qaratilgan. Mazkur imkoniyatlar o'z vaqtida yangilanib borilsa, funksional savodxonlikni rivojlantirish tizimli holatga o'tadi.

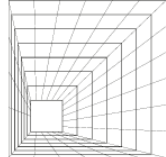
So'nggi omil sifatida berilgan funksional savodxonlikni baholash – bu o'quvchining amalda egallagan kompetensiyalarini o'lchash mezonidir. An'anaviy test usullari o'rniga kommunikativ, situatsion va loyihaviy topshiriqlar orqali baholash – o'quvchining real bilim darajasini ko'rsatadi va ularning til bilan ishlashdagi faoliyatini aniq ifodalaydi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ingliz tilida funksional savodxonligini shakllantirish zamonaviy ta'limda dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Bu jarayon o'quvchilarning kundalik hayotiy ehtiyojlariga mos holda tilni real muloqot vositasi sifatida o'zlashtirishini ta'minlaydi. Funksional savodxonlik nafaqat o'quvchilarning matnni o'qish va tushunish malakasini, balki uni turli vaziyatlarda qo'llay olish, mazmunli fikr bildirish, mulohaza yuritish kabi faoliyatlarini rivojlantirishni o'z ichiga oladi.

Bunday savodxonlikni shakllantirishda psixologik va pedagogik yondashuvlar muhim ahamiyat kasb etadi. Psixologik nuqtai nazardan, yosh o'quvchilarning bilishga bo'lgan tabiiy qiziqishidan kelib chiqib, interaktiv, o'yinli, vizual va hissiy-uslubiy metodlardan foydalanish zarur. Pedagogik jihatdan esa, o'quv materiallari o'quvchilarning rivojlanish bosqichiga mos, kommunikativ faoliyatga yo'naltirilgan bo'lishi kerak. Xususan, ingliz tili darslarida real muloqot vaziyatlarini yaratish, rolli o'yinlar, guruhviy ishlanmalar va muammoli topshiriqlar orqali o'rgatish metodikasi samarali natija beradi.

Funksional savodxonlikni rivojlantirishda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, xususan, bulutli xizmatlar va raqamli platformalardan foydalanish dars jarayonini mazmunan boyitibgina qolmay, o'quvchilarda mustaqil fikrlash, axborot izlash, tahlil qilish, ifodalash kabi ko'nikmalarni ham rivojlantiradi. Bu esa savodxonlikni amaliy faoliyat vositasiga aylantirish imkonini beradi.

Ta'lim mazmunini yangilash, darslik va metodik materiallarni funksional yondashuv asosida qayta ko'rib chiqish, shuningdek, boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy

tayyorgarligini oshirish orqali bu yo'nalishda sezilarli natijalarga erishish mumkin. Bunda baholash tizimini ham zamonaviy kompetensiyaviy yondashuv asosida tashkil qilish lozim, ya'ni faqat grammatik yoki leksik bilimlarni emas, balki real hayotiy vaziyatlarda tilni to'g'ri va erkin qo'llay olish malakasini aniqlashga yo'naltirilgan baholov vositalari qo'llanishi muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Азимов Э.Г., Щукин А.Н. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика преподавания языков). – Москва: ИКАР, 2009. – 448 с.
2. Давлетбаева Н.Ф. Формирование функциональной грамотности школьников: теория и практика. – Казань: КГУ, 2015. – 240 с.
3. Назарова Г.Х. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida ingliz tilini o'qitishda funksional yondashuv. // "Ta'lim innovatsiyalari" ilmiy jurnali. – 2023. – №1. – B. 45–49.
4. Юсупова М.А. Ta'lim jarayonida bolalarda funksional savodxonlikni shakllantirish. – Toshkent: Ilm Ziyoy, 2023. – 112 b.
5. Обидов М.Х. Boshlang'ich sinfda chet tilini o'qitish metodikasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2018. – 200 b.
6. Qodirova D.K. Boshlang'ich ta'limda funksional savodxonlikni shakllantirishda multimediya vositalarining o'rni. // "Innovatsion pedagogika" ilmiy jurnali. – 2022. – №4. – B. 72–76.
7. Fountas, I.C., Pinnell, G.S. Guided Reading: Responsive Teaching Across the Grades. – Portsmouth: Heinemann, 2017. – 384 p.
8. Allington, R.L., Cunningham, P.M. Schools That Work: Where All Children Read and Write. – New York: Pearson Education, 2017. – 320 p.
9. OECD. PISA 2018 Results (Volume I): What Students Know and Can Do. – Paris: OECD Publishing, 2019. [Online]. Available at: <https://www.oecd.org/pisa>
10. Richards, J.C., Rodgers, T.S. Approaches and Methods in Language Teaching. – 3rd ed. – Cambridge: Cambridge University Press, 2014. – 288 p.
11. Cummins, J. Language, Power and Pedagogy: Bilingual Children in the Crossfire. – Clevedon: Multilingual Matters, 2000. – 320 p.